

RUTAS DE LA MEMORIA OBRERA

La Ley de Memoria Democrática establece, como *deber ineludible* para fortalecer las virtudes cívicas y los valores constitucionales, conocer y divulgar la trayectoria y sacrificios de los movimientos colectivos y personas individuales que participaron en la lucha por sus derechos y por la libertad de todos.

En ese contexto, la reivindicación de la memoria obrera ocupa, en nuestra opinión, un lugar central por cuanto la lucha de quienes en los tiempos oscuros rompieron el silencio impuesto y se levantaron contra la injusticia y por la dignidad del trabajo fue clave en la reconstrucción de la razón democrática, articulando la defensa de sus reivindicaciones sociales y económicas con la demanda de libertades civiles.

Tales son los objetivos a los que, modesta pero decididamente, pretendemos contribuir desde la *Fundación de Estudios e Iniciativas Sociolaborales (FEIS)*, promovida por la Confederación Sindical de Comisiones Obreras del País Valenciano, mediante la publicación de una serie de *rutas de memoria obrera* que reivindiquen la centralidad de la lucha sindical en la conquista de la democracia y puedan utilizarse tanto de documentación complementaria para itinerarios urbanos como de guía docente en centros educativos, funciones ambas avaladas por la más reciente legislación en materia memorialista y educativa.

RUTAS DE LA MEMORIA OBRERA

Pere Beneyto Calatayud
Josep Durbán Aparisi
Alberto Gómez Roda
(coords.)

EDITA

PATROCINA

GENERALITAT
VALENCIANA
Conselleria de Participació,
Transparència, Cooperació
i Qualitat Democràtica

COLABORA

Fundació de la Comunitat Valenciana
de Patrimoni Industrial i Memòria
Obrera de Port de Sagunt

Colección Rutas de la Memoria Obrera
Serie Menor, 1

Colección Rutas de la Memoria Obrera

Serie Menor, 1

Dirección del proyecto editorial:

Ismael Saz Campos (Universitat de València)

Mar Esquembre Cerdá (Universidad de Alicante)

Odet Moliner García (Universitat Jaume I)

Coordinación y edición del volumen 1 a cargo de:

Pere Beneyto Calatayud

José Durbán Aparisi

Alberto Gómez Roda

Autores:

José Durbán Aparisi, Sonia Garcés Romero, Alberto Gómez Roda, Francisco Moreno Sáez, Buenaventura Navarro Herráiz, Miguel Ors Montenegro, Pedro Juan Parra Verdú, Fernando Peña Rambla, Carlos Salinas Salinas, José Ramón Valero Escandell, Vicenta Verdugo Martí

Edita:

Fundación de Estudios e Iniciativas Sociolaborales

Patrocina:

Conselleria de Participación, Transparencia, Cooperación y Calidad Democrática

Colabora:

Federació d'Educació de Comissions Obreres del País Valencià

Fundació de la Comunitat Valenciana de Patrimoni Industrial i Memòria Obrera de Port de Sagunt

Cartografía:

Institut Cartogràfic Valencià GVA

Fotografía de la cubierta:

Trabajadores en una fábrica de Alcoa en la posguerra. Colección Ricardo Canalejas Romá

Fotografía de la portada:

Trabajo de soldadura en el astillero de Unión Naval (Valencia). Foto: Vicent J. Vallés

Fotografía de la contracubierta:

Manifestación obrera por las calles de Alcoa en 1985.

Foto: Paco Grau. Arxiu Municipal d'Alcoi

Diseño: Espirelius

Imprime: La Imprenta CG

ISBN: 978-84-942328-4-8

DL: V-1328-2023

**LA VALL
D'UIXÓ:
MANIFESTACIÓ
DEL 1r DE MAIG
DE 1970**

Fernando Peña Rambla

[PÁGINA ANTERIOR]

Trabajadores concentrados en el patio del edificio de comedores de la empresa Segarra, con motivo de la visita de José Antonio Girón, Ministro de Trabajo, para inaugurar la Colonia Segarra en diciembre de 1945. *Revista de Aprendices*, nº 55.

Un poc d'història...

La Vall d'Uixó manté una tradició artesanal i industrial molt antiga vinculada a la indústria de l'espardenya i el calcer. Des de finals dels segle XIX va conèixer un intens desenvolupament de les forces productives i la implantació de sindicats i partits polítics vinculats al Moviment Obrer. A partir del primer terç del segle XX, l'empresa Segarra dominà la producció industrial local, establí un model paternalista i consolidà el seu poder, que es reafirmà amb la dictadura franquista, al llarg de la qual els treballadors dugueren a terme nombrosos actes de protesta front a l'explotació i la manca de llibertat. El 1r de maig de 1970 una manifestació reivindicativa pels carrers de la Vall d'Uixó acabà amb repressió, empresonaments i l'establiment d'una sèrie de sancions econòmiques, les quals tingueren com a conseqüència una impressionant mostra de solidaritat entre els treballadors i les treballadores, una prova significativa del rebuig social a la dictadura.

Tomás López Enguñidanos, "Vista del Valle de Uxó", en Cavanilles, A. J. *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Imprenta Real, 1795-1797. Font: Biblioteca Valenciana Digital (<https://bivaldi.gva.es/es/consulta/registro.cmd?id=5328> consulta 20-03-2023). Es pot distingir a l'esquerra el "poble de d'alt" amb la parròquia de l'Assumpció i el "poble de baix" amb la parròquia de l'Àngel; al fons, Moncofa i la Mar Mediterrània.

Vista del valle de Uxó

a Parròquia de la Assumpció. b Parròquia del Àngel. c Moncofa.

F. G. Ripstein fecit.

53

RUTA SEGARRA

COMPLEX INDUSTRIAL

AUTÀRQUIC I SISTEMA SOCIAL

La confecció d'espardenyes i sabates als segles XVII i XVIII

La Vall d'Uixó ha sigut una localitat amb una llarga tradició i vinculació amb la confecció d'espardenyes i sabates. Les referències més antigues que es coneixen es remunten a l'any 1605, quan apareix documentalment la primera referència a un espardenyer, d'extracció morisca, el que permet deduir que l'activitat espardenyera ja era present, potser des de feia temps, en les diverses alqueries que poblaven la vall del riu Belcaire i que conformaren, amb el temps, els dos nuclis urbans coneguts com a *poble de dalt* i *poble de baix* que acabaren estructurant l'actual població. Tanmateix, tot indica que la consolidació de l'activitat espardenyera es produí amb la repoblació que seguí a l'expulsió dels moriscos l'any 1609. Les terres abandonades de la Vall van ser ocupades per població cristiana vinculada de forma majoritària al treball de la terra —amb conreus com la vinya, l'olivera, la garrofera, la figuera o la morera, entre d'altres— però també al conreu del cànem, conreu orientat a la comercialització que entrava en rotació amb altres vinculats a la subsistència com ara el blat, el panís o les bajoques, el que obrí les portes a la consolidació dels oficis de corder i d'espardenyer.

La producció d'espardenyes, un producte de luxe utilitzat per la noblesa en estiu, no deixà de créixer durant el segle XVII, amb un increment important de la influència dels espardenyers a nivell local, com s'evidencià amb la creació en 1673 del *Gremi d'Espardenyers i Soguers*, que organitzà i reglamentà una producció creixent. Amb l'arribada del segle XVIII, els dos pobles d'Uixó es fusionaren gràcies a un impuls demogràfic i el conreu del cànem experimentà una gran expansió relacionada amb l'increment de producció a les terres de reialenc de la Plana, vinculades amb la producció de sogues pels vaixells, a més de fils, veles, lones, etc. En 1795 l'il·lustrat Antonio José Cavanilles destacà la importància de la producció artesanal a la Vall d'Uixó. Junt amb la producció d'olles i maons, la producció d'espardenyes ocupava a 400 treballadors, xifra notable, que eren ajudades per 100 treballadores que preparaven les trenes per a les soles i que confeccionaven uns 800 parells diaris. De fet, això suposava el 60,2% de la població activa espardenyera i el 56% de la producció provincial, sent només superada a l'àmbit valencià per la localitat de Xelva. És molt significatiu que al gravat que recull la vista de la Vall d'Uixó en l'obra de Cavanilles aparega, en primer pla, un grup de persones confeccionant espardenyes, deixant clar l'origen de la riquesa local.

Fabricació artesanal d'espardenyes. Museu Segarra

Aquesta producció era totalment artesanal i emprava a treballadors especialitzats com ara l'*eixeretera*, dona que feia la trena del cànem, normalment en els pobles dels voltants i com a complement del treball agrícola; l'*urdidor*, qui preparava la trena i el fil per fer la sola; el *cosidor*, qui cosia la sola; la *tancadora*, qui cosia la lona a la sola; l'*aparadora* o *encaradora*, que cosia les cares; l'*encintadora*, qui col·locava les vetes; als qui s'afegien els *filadors* i *rastrilladors* per fer les cordes. La majoria de fàbriques i tallers s'ubicaren a la meitat oest de la localitat, coneguda com *la part de dalt*.

Segles XIX i XX: Producció per a l'exèrcit i mecanització

Durant el segle XIX, la producció espadenyera de la Vall d'Uixó experimentà nous canvis que impulsaren la seua expansió. Així, el tradicional cànem fou substituït a poc a poc pel jute importat i la confecció de les trenes es mecanitzà. Tanmateix, el factor que més va impulsar els canvis modernitzadors i la producció fou la vinculació amb l'exèrcit. A partir de la primera guerra carlina (1833-1840), l'exèrcit adoptà l'espadenya de cara o *minyonesa*, que tapava tots els dits dels peus, el que suposà una demanda alta i segura que creixia vinculada als conflictes bèl·lics, com ara les campanyes d'Àfrica (1859-1860, 1869 i 1893), la tercera guerra carlina (1872-1876) i la guerra de Cuba (1895-1898), una tendència que no feu sinó consolidar-se al segle XX amb la posterior introducció del calçat de cuir i la irrupció de l'empresa Segarra. D'una altra banda, la progressiva liberalització del mercat afavorí l'expansió a altres zones del mercat espanyol i la consolidació de la figura del comerciant intermediari, especialitzat en col·locar en els mercats una producció feta als tallers i als domicilis.

Durant el segle XX la producció d'espadenyes continuà sent dominant durant les tres primeres dècades. Al caire de la segona guerra al Marroc (1909-1912), es multiplicaren les fàbriques i tallers i s'arribà a una producció de 800.000 parells anuals d'espadenyes militars –fetes de cànem, amb cara i taló– i de botes militars, aquestes enviades només al Marroc i les illes Canàries. L'exèrcit era el principal client i el contacte a les subhastes l'empresari Silvestre Segarra Bonig, qui ja en 1915 disposava d'uns 700 treballadors. En general, els espadenyers d'aquests anys treballaven a domicili i entregaven la producció a l'empresa Segarra, encarregada de la comercialització, qui introduí en 1919 la fabricació de la sabata de cuir.

En la postguerra, la producció d'espadenyes continua vinculada a l'empresa Segarra, a la cooperativa La Protectora i altres fabricants menors com l'empresa La Vallense, els quals van aconseguir mecanitzar-la. No obstant, la producció d'espadenyes va ser superada irremeiablement per la de calçat de cuir, amb una davallada acusada fins a convertir-se, a partir dels anys 1970, en una activitat minoritària, quasi testimonial, d'orientació familiar i vinculada a la temporada estival. De fet, l'exèrcit espanyol va deixar d'utilitzar espadenyes als anys 1950.

L'empresa Segarra i fills

Silvestre Segarra Aragó (1862-1941) era d'origens modestos. Va aprendre a llegir i escriure quan va fer el servei militar a València, de 1880 a 1882. Als 23 anys es va casar amb Teresa Bonig Salvador, també de família humil de la Vall d'Uixó. Tingueren cinc fills. Silvestre comprava espardenyes fabricades de forma dispersa en domicilis particulars i, junt amb les que ell i la seua dona feien, les venia a Castella i Aragó, on comprava farina per a vendre-la a la Vall. Quan en 1906 el fill major, Silvestre Segarra Bonig (1886-1967), es casa amb 20 anys, es constitueix la primera empresa amb producció centralitzada en fàbrica i personal assalariat amb horaris regulars de treball. En la cerca de nous mercats, per primera vegada en 1907 guanyen el concurs per a l'abastiment d'espardenyes de diversos regiments militars. Amb l'aval segur del pagament per l'exèrcit, els Segarra poden obtenir crèdit per a la compra de maquinària. A les guerres del Marroc s'uneix la Gran Guerra de 1914 i un creixent consum interior de sabates. En 1913 es crea l'empresa Silvestre Segarra e Hijos SRC. Els beneficis es reinverteixen en ampliacions de maquinària i d'instal·lacions. En 1920, Segarra és pràcticament subministradora exclusiva de l'exèrcit, amb una producció de 3.000 parells diaris. Cap a 1925, les economies d'escala li permeten vendre a preus molt per baix de qualsevol competidor espanyol fabricant de calçat civil. Aleshores introdueix maquinària per a fabricació en cuir, la majoria arrendada al líder mundial United Shoe Machinery C. En aquest salt endavant, l'empresa arriba a ocupar 1.000 homes, dones i xiquets en 1927. Segarra Aragó accedeix a càrrecs municipals, en 1906 i 1910, i resol els conflictes laborals amb les societats obreres socialistes amb acomiadaments. En 1931, s'enceta la creació d'una xarxa pròpia de botigues Segarra arreu d'Espanya, afavorida per la pujada del consum popular durant la II República. El seu model empresarial paternalista rebé un important impuls amb el franquisme i es consolidà com a una de les principals empreses del calcer.

Silvestre Segarra Aragó. Museu Segarra

Font: Josep Antoni Ybarra, "Silvestre Segarra Aragó (1862-1941)", en J. Vidal (dir.), *Cien empresarios valencianos*, Madrid, Lid, 2005, pp. 138-144.

Publicitat de la botiga Segarra a Madrid, anys 1940.

EL PROLETARIAT ORGANITZAT: SOCIALISTES I CATÒLICS

Maquinària de fabricació de calçat.
Museu Segarra.

L'any 1904, després d'una vaga de treballadors espadenyers a la Vall d'Uixó recolzada pels socialistes d'Elx, nasqué l'*Agrupació Socialista*, una de les primeres de les comarques castellonenques, que va ser contestada poc després amb la creació de la *Societat Cooperativa de Crèdit i Producció*, depenent del *Gremi d'Espardenyers i Soguers* i recolzada per la patronal, amb forta influència del catolicisme social i un evident objectiu de control de la mà d'obra. En 1889 ja s'havia creat el *Círculo Católico de Obreros* per part de l'eminent figura del catolicisme social el Pare Vicent, el que demostra la preocupació dels patrons per controlar la mà d'obra. El confrontament entre l'*Agrupació Socialista* i la *Societat Cooperativa* marcaren la dinàmica de les relacions socials a la Vall d'Uixó. L'any 1911, com a conseqüència de l'enviament a l'atur d'uns 700 treballadors per culpa de la sobreproducció i el retardament en els pagaments d'un producte eminentment estival, es creà un sindicat professional d'espadenyers i una caixa de socors mutus, d'anticipació i préstecs. El creixement de l'empresa Segarra comportà inevitablement l'increment de la conflictivitat laboral, encapçalada per les reivindicacions d'augment de salaris per part d'uns 1.500 treballadors socialistes en 1919-1920. Aquesta conflictivitat fou contestada amb la creació d'un sindicat d'obriers catòlics i del *Sindicato Agrícola San Isidro*. Es solucionà amb l'augment dels salaris dels treballadors no conflictius i la substitució dels treballadors socialistes pels catòlics, el que abocà als primers a l'emigració.

OBSTRUCCIÓ PATRONAL A LA REPÚBLICA

Davant l'arribada de la Segona República, els tradicionals dirigents locals, encapçalats per la família Segarra, mantingueren una actitud de resistència i no col·laboració en matèria social i laboral front a les propostes dels governs progressistes. Així, s'acomiadà als treballadors afiliats als partits polítics i sindicats de classe, es contractà mà d'obra forastera no especialitzada i d'orientació catòlica, s'allargà il·legalment la jornada laboral i s'incompliren els compromisos dels convenis acordats, tot plegat amb el consentiment de la Guàrdia Civil i l'Església. En aquest context, al temps que començaven a arribar immigrants, l'atur es convertí en el principal problema social. Els treballadors adscrits a les entitats republicanes i socialistes mantingueren una actitud de denúncia de totes les irregularitats comeses per la patronal, d'oposició a les entitats catòliques i d'esgotament de les vies legals i pacífiques de la República, des de la creació de borses de treball a la denúncia pública de les irregularitats patronals. La seua actitud pacífica canvià amb l'arribada al poder dels conservadors a l'Ajuntament en 1933, quan s'imposà la paralització de totes les reformes. La situació d'un gran nombre de treballadors es deteriorà de forma ostensible i la tensió assolí nivells importants i creixents, el que provocà que els dies 7 i 8 d'octubre de 1934, al mateix temps que en Astúries i altres localitats, es produïren una sèrie d'avalots que van fer necessària la intervenció contundent de la Guàrdia Civil per mantenir l'ordre públic i de la Creu Roja per atendre als ferits. Els dirigents van ser detinguts, el moviment revolucionari fou reprimat, l'Ajuntament depurat i tot indica que s'aprofità l'ocasió per passar comptes. A partir d'eixe moment, les denúncies socials continuaren en forma de nombroses pintades en molts carrers, impossibles de controlar, que només van poder ser contrarestades amb l'increment de la vigilància policial. De manera significativa, la col·laboració de l'empresa Segarra en la consecució de diversos comandaments de calçat i espardenyes a Madrid contribuï a normalitzar la situació de la localitat.

GUERRA, CONTROL OBRER I EVACUACIÓ DE LA VALL D'UXÓ 1936-39

L'esclat de la Guerra Civil, provocada pel colp d'Estat antirepublicà, provocà en la zona lleial una primera etapa en la qual poder es fragmentà i va ser omplert de forma provisional per moviments revolucionaris. Així, en agost de 1936 l'Ajuntament de la Vall d'Uixó s'autoproclamà Comitè del Front Popular, integrat per Esquerra Republicana, Partit Comunista i Partit Socialista. Aquest Comitè va sotmetre a control obrer l'empresa Segarra, sota la direcció de la UGT, la col·laboració de la CNT i mitjançant la societat obrera *La Protectora*. Les fàbriques van ser controlades i la direcció va ser compartida amb la família Segarra, que tingué una actitud de prudència. La fàbrica inclús es va ampliar. Tota la producció, que mai es va aturar, va ser dirigida a les milícies republicanes i s'introduí el treball femení en igualtat de condicions que el masculí. La vida política de la localitat es centrà en algunes incautacions violentes protagonitzades per la CNT que van crear una certa polèmica, en l'encariment dels productes bàsics, la problemàtica dels continus enviaments de subministraments cap a Madrid i les mostres de solidaritat de la població, com l'acollida de més de 80 xiquets i xiquetes evacuats d'altres poblacions o la creació de noves escoles.

En setembre de 1937 la reorganització de l'Estat republicà propicià la intervenció estatal de l'empresa Segarra, que intensificà la seua producció a favor de la República. El 15 de juny de 1938 les tropes franquistes arribaren a Castelló i el seu avanç cap al sud no presentà dificultats, tot i que la resistència republicana i el començament de la

batalla de l'Ebre estabilitzaren el front en la línia Viver-la Vall d'Uixó que es mantingué estable fins els darrers dies de la guerra. El 30 de maig i el 4 de juny de 1938 la Vall d'Uixó sofrí els bombardejos franquistes i les autoritats republicanes ordenaren l'evacuació obligatòria. La fàbrica Segarra fou parcialment desmuntada i reconstruïda a l'Alcúdia, on es continuà produint calçat per a l'exèrcit republicà. El 29 de març de 1939, l'exèrcit franquista entrà a la Vall d'Uixó, una localitat quasi fantasmal que començà pocs dies després a rebre als veïns supervivents.

FRANQUISME I PATERNALISME EMPRESARIAL

Les noves autoritats franquistes es trobaven una població deshabitada, en gran part destruïda i en runes. El desembre de 1939, la Vall d'Uixó fou "adoptada" per Francisco Franco, el que suposava una sèrie d'ajudes oficials i especials a la reconstrucció, una situació que es renovà fins 1945. Calia posar en marxa la ciutat i la família Segarra tingué un paper important. La recuperació i reconstrucció de les fàbriques s'aconseguí en un context de privilegi i favoritisme per part del nou Estat. Les claus del nou model paternalista eren la plena identificació amb el franquisme, l'intervencionisme, la repressió i la situació de misèria, el que va permetre el control de la mà d'obra, la liquidació de les reivindicacions obreres i una intensificació de l'explotació laboral sense precedents en una situació de mercat reservat i protegit. Al final de 1939 l'empresa ja disposava de 552 treballadors, 406 homes i 146 dones, i assolí una producció de 1.000 parells diaris de calçat.

AMPLIACION

GRADO SEGARRA

Premio
a la Constancia
en el Trabajo.

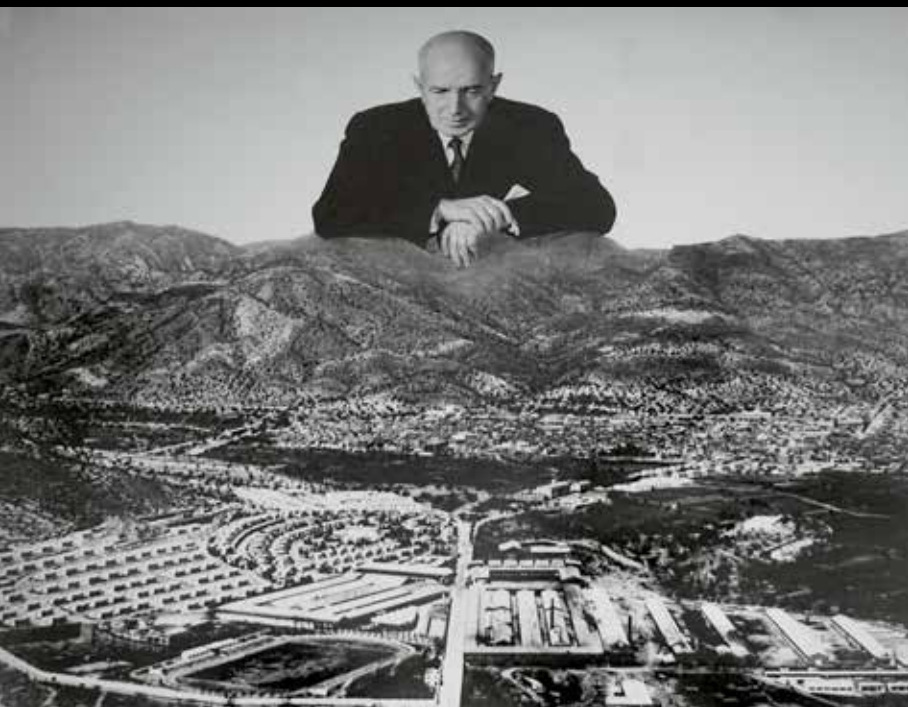
SEGARRA

Premio al trabajo
y su Empresa

Medalla de Honor

El sistema empresarial i el seu complement social funcionaven en simbiosi. Amb la complicitat de l'Estat franquista i la col·laboració directa amb el sindicat vertical, FET de las JONS i l'Església, la família Segarra creà un sistema paternalista que aspirava a atraure, fixar i disciplinar els treballadors. En un context de dictadura feixista en el que no existia llibertat política ni sindical, ni tan sols els drets de vaga o expressió, els treballadors havien d'acceptar l'autoritarisme nacional-catòlic, la submissió total a un règim d'intensa explotació que incloïa llargues jornades laborals i baixos salaris. A canvi rebia assistència en forma de treball estable i un munt de serveis socials, gens menyspreables en el context de la postguerra, com ara una moderna clínica, un economat, uns habitatges dignes, un sistema financer propi, una escola pels fills i una sèrie de possibilitats d'oci controlat com camp d'esports, biblioteca, banda de música, teatre, menjador propi, etc. L'existència dels treballadors quedava garantida, però a canvi d'un control total per l'empresa i, a través d'ella, per l'Estat franquista. Empresa i Estat aconseguien, finalment, una mà d'obra barata, controlada i disciplinada. En 1942, l'empresa Segarra fou de les primeres en rebre les distincions d'*Empresa Modelo* i de la Medalla al Mèrit al Treball pel règim franquista.

Silvestre Segarra Bonig, la Vall d'Uixó i les Indústries Segarra. Composició fotogràfica per a la coberta d'un exemplar de la revista de l'Escola d'Aprenents del anys 1940. Museu Segarra

Dones repuntadores. Font: www.lecturaigentgran.blogspot.com
(Club de Lectura Intergeneracional: Biblioteca de la Vall d'Uixó)

Dones repuntadores.
Font: www.elperiodicomediterraneo.com

EL TREBALL DE LES DONES EN L'EMPRESA SEGARRA

La mà d'obra femenina en l'empresa Segarra es reservava de manera exclusiva a certs treballs considerats de baixa qualificació: cosit de peces, col·locació de detalls, neteja de sabates, col·locació de plantilles i cordons, confecció de guants...; amb la prohibició expressa d'altres com l'ús de màquines de tallar, repuntar, retallar, empalmillar, formar i desformar, etc. Excloses

dels llocs de treball d'organització i responsabilitat, rebien un salari notablement inferior que podia arribar al 40% del sou dels treballadors masculins. Legalment les dones només podien treballar fins el matrimoni, quan es considerava que havien de dedicar-se a la llar, una circumstància que era aprofitada per abandonar un treball viscut sovint com humiliant i opressiu.

SEGARRA: UN COMPLEX INDUSTRIAL I SOCIAL AUTOSUFICIENT

La conversió de les fàbriques Segarra de la postguerra franquista en un complex industrial autosuficient era una representació perfecta de l'autoritarisme paternalista i autàrquic de la dictadura. En l'itinerari empresarial de la família, el projecte venia de lluny. La primera fàbrica Segarra de calçat amb sola de cuir, tant militar com civil, va estar ubicada al carrer Cova Santa. Als anys 1920, l'empresa no deixà de créixer i en 1930 s'inicià la construcció d'una gran fàbrica central a les afores de la localitat, a la carretera de Xilxes, que donà treball a uns 1.700 treballadors, els quals s'afegiren als 1.300 als altres locals i als domicilis, assolint una producció de 5.000 parells diaris de sabates i espadenyes. La inauguració de la nova fàbrica s'acompanyà amb una important renovació de maquinària i mitjans de transport, i la transformació de l'antiga fàbrica en fàbrica d'adoberia. A mitjans dels anys 1940, l'empresa Segarra era ja un immens complex industrial basat en un model social i econòmic autosuficient, amb capacitat per abastir l'exèrcit i gran part de la població espanyola d'espadenyes i calçat de cuir. En total, donava treball directament a 2.457 treballadors que assolien una producció de 3.600 parells diaris de sabates, a més d'un gran nombre de treballadors a domicili, tant a la Vall d'Uixó com en les localitats veïnes.

SISTEMA FABRIL

- Dues fàbriques, una de producció de calçat i una altra d'adoberia.
- Un edifici d'oficines per dur la comptabilitat i la correspondència.
- Taller mecànic, de mecanització i fosa.
- Un sistema financer propi, destinat a l'estalvi controlat dels treballadors.
- Seccions que aprofitaven totes les restes de la producció per fabricar cartró, articles de pell, adobs, etc.
- Un dipòsit d'aigua propi per abastir les fàbriques i els habitatges.
- Una central tèrmica pròpia per abastir d'energia a les fàbriques i evitar els continus talls en el subministrament.
- Una granja i una flota pesquera pròpia alquilada.
- Una xarxa de tendes en les 16 ciutats més importants d'Espanya.
- Una flota de 13 grans camions, que transportaven la producció i altres productes a tots els punts de venda.

SISTEMA SOCIAL

- Un menjador amb cuina pròpia i un economat que proporcionava productes de primera necessitat als treballadors i que s'obtenien de les finques pròpies.
- Una clínica dedicada a la cura dels treballadors.
- Un grup de habitatges que acollia a 100 famílies de treballadors, un complex urbà que incloïa església, escola, mercat i fonts pròpies.
- Diversos tallers i escoles a la Vall d'Uixó i una escola d'aprenents, on s'adoctrinava i formava tècnica, física i moralment als fills dels treballadors, futura mà d'obra, amb una revista mensual pròpia, anomenada *Escuela de Aprendizajes*, de tirada mensual.
- Un "Coto Escolar" o colònia d'estiu a Sagunt, on aquests eren enviats d'excursió, convivència i instrucció.
- Un saló d'actes per celebracions, una banda de música i un complex esportiu on es practicava tot tipus d'esports i es celebraven actes públics.

1 La clínica per a obrers

Treballadors eixint de la fàbrica Segarra.
Font: www.elperiodic.com

2 El menjador i l'Escola d'Aprenents

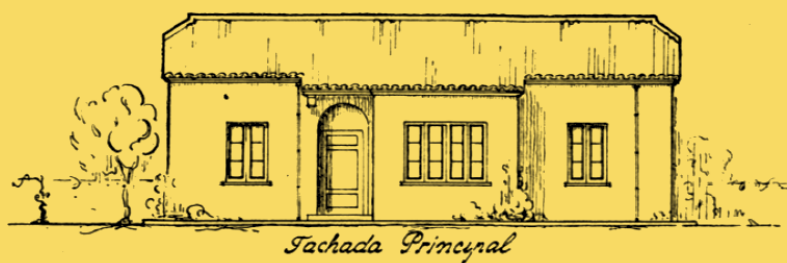
5 La Colònia Segarra

La Colònia Segarra, dissenyada per l'arquitecte Vicente Traver, fou el fruit de la voluntat de l'empresa Segarra d'oferir uns habitatges als seus treballadors on pogueren descansar i restar preparats pel treball. Aquest barri incloïa 100 habitatges moblat amb jardí, església, escola, mercat i carrers amb fonts i arbres. Va ser inaugurat en

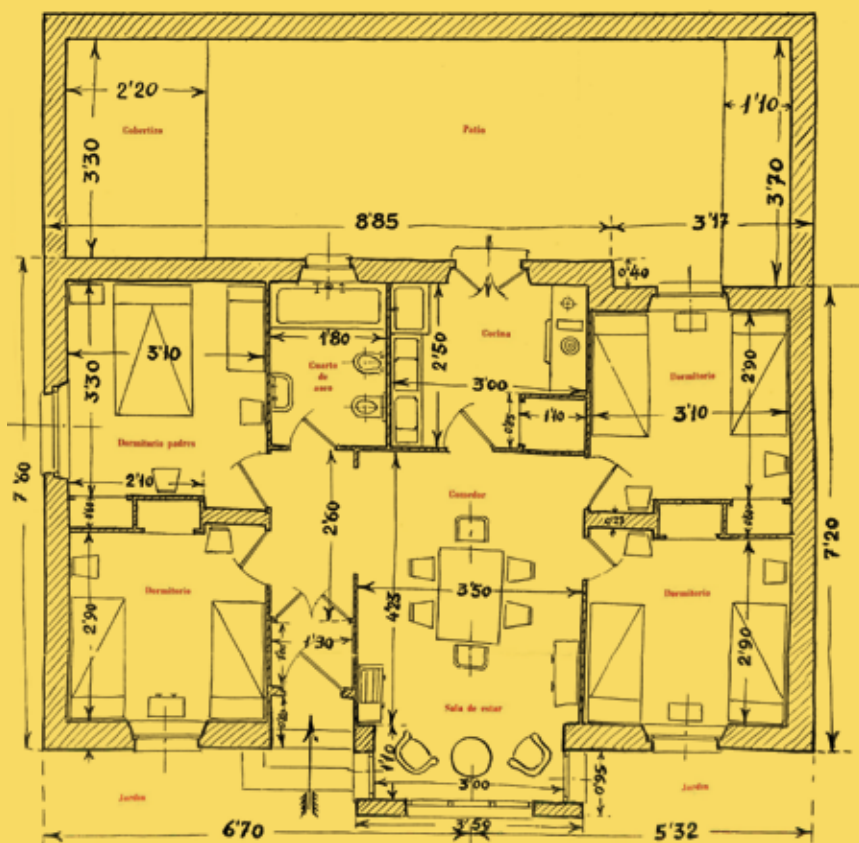

1945 pel Ministre de Treball, José Antonio Girón. Al costat de la gran fàbrica, constitueix un magnífic exemple de colònia industrial i ciutat-jardí. La propietat de les vivendes era de l'empresa i els ocupants, que havien de ser treballadors fixes de l'empresa sense casa pròpia, pagaven un lloguer que es descomptava dels salaris.

Habitatge de la Colònia Segarra. Font: Revista *Escuela de Aprendices*, 10. 1942

Plànol d'un dels habitatges tipo A de la Colònia Segarra.

De la consolidació a la crisi i la nacionalització en 1976

A finals dels anys 1940, l'empresa consolidà el seu creixement i diversificació productiva. En 1948 començà a explotar una mina de baritina en Asuébar, necessària per la fabricació de paper i pintures. En els anys 50 va adaptar-se a un nou context internacional marcat per una progressiva liberalització, el que li permeté accedir a mercats com el nord-americà i els europeus. L'empresa es transformà en societat anònima i es creà ARRAGES, Segarra al revés, que englobava i protegia el patrimoni de la família. El creixement de les exportacions fou intens però no impedí que, de forma irremeiable, l'empresa anés perdent competitivitat. El model paternalista, basat en l'auto subsistència, el gigantisme, l'excessiu nombre de treballadors i la pèrdua d'innovació tecnològica, començà a trobar dificultats en un context de desprotecció. La crisi final arribà en setembre de 1976, amb la suspensió de pagaments i l'estatalització dos anys més tard, transformant-se en Indústries Mediterrànies de la Pell, IMEPIEL. Anys després també serà tancada, incapaç de trobar una solució efectiva a les noves demandes dels consumidors i a la superació de la seua proposta laboral i tecnològica en el nou context econòmic.

Complex industrial Segarra als anys 1940.
Museu Segarra

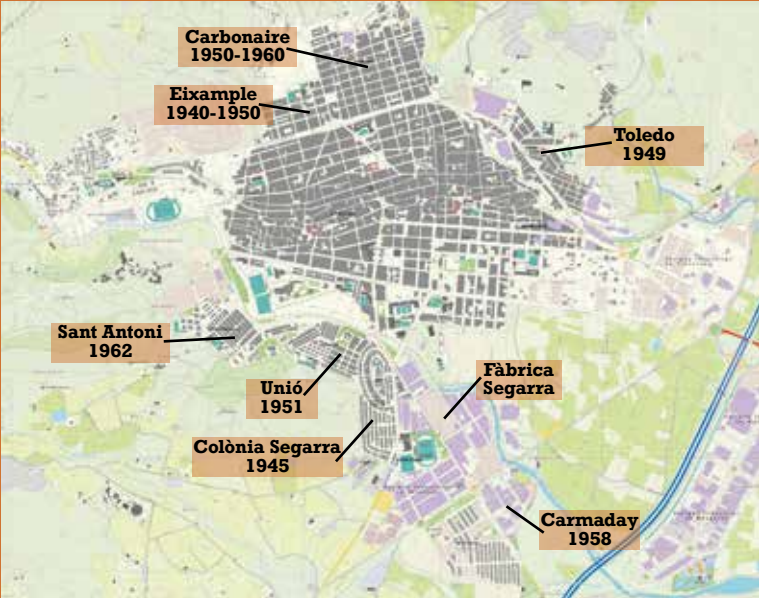

Segarra i la Vall d'Uixó 1930-1975: Immigració i barris obrers

	Nº de treballadors	Parells diaris de producció	Població de la Vall d'Uixó
1930			9216
1941	2070	1500	9630
1945	2271	3000	
1950	2325	3850	11712
1955	3660	10200	
1959	4543	15700	
1960			18596
1970			24105
1975			25494

Naturalment, l'empresa Segarra es convertí en un poderós focus d'atracció de mà d'obra, procedent de zones com Albacete, València, Terol, Màlaga i altres parts d'Andalusia, Castella La Manxa i Extremadura. En 45 anys, la Vall d'Uixó quasi triplica la seua població. Aquest creixement demogràfic provocà una intensa transformació de la Vall d'Uixó amb una clara orientació professional al sector secundari i l'aparició de nous barris que sorgiren en poc de temps i en la major part dels casos sense serveis bàsics ni planificació oficial.

- En els anys 1940 es construí al Nord l'anomenat *Eixample*, que donà cabuda als primer immigrants.
- En 1945 es va inaugurar la *Colònia Segarra*, al costat de la muntanya de la Cova, una promoció de l'empresa amb l'INV franquista.
- En 1949, seguint la carretera de Sogorb al nord de la població, es començà a crear el *Barri Toledo*, d'autoconstrucció i sense autorització ni serveis públics.
- En 1950 començà a aparèixer al costat de l'Eixample el barri *Carbonaire*, més geomètric però també sense planificació municipal.
- En 1951, l'Ajuntament participà en la planificació del barri *Francisco Franco* o *Unión*, a la muntanya de la Cova, al sud-oest de la localitat.
- Amb la mateixa orientació, en 1958 es construí el barri *Carmaday* en la carretera de Xilxes; i en 1962 el barri *Sant Antoni*.

RUTA MANIFESTACIÓ DEL 1r DE MAIG DE 1970 A LA VALL D'UIXÓ

Resistència, reivindicació i moviment obrer

Acabada la Guerra Civil, la imposició del model paternalista de l'empresa Segarra es veié acompanyada d'una intensa repressió dels obrers. Els treballadors locals eren admesos després d'un procés d'investigació de la seua actitud abans i durant la guerra. La família Segarra va saber gestionar de forma efectiva el perdó, a canvi de sotmetiment i bona actitud vers el treball. Abocats a la necessitat de treballar per sobreviure i a guanyar-se el perdó en la nova societat franquista, a més de beneficiar-se dels serveis socials de l'empresa, molts d'ells cridaren a les seues portes, el que suposava l'acceptació d'un treball dur i mal pagat.

Tanmateix, tot i que molts treballadors s'hi adaptaren còmodament, ja des dels primers anys de la postguerra començaren a manifestar-se comportaments d'altres que contradeien les seues consignes i que, primer tímidament i a poc a poc de forma més evident, demostren actituds d'oposició. Ens referim a treballadors que abandonaven l'empresa de manera sobtada buscant salaris més alts a l'àmbit de l'agricultura o el comerç, d'incompliments variats de les normes bàsiques de confiança en que es basaven les relacions paternalistes, d'apatia i indolència, de robatoris de matèries primeres i productes, d'incompliment d'horaris, de no assistència als actes convocats per l'empresa, de resistència a lliurar els fills o inclús de petits actes de sabotatge, accions que eren durament criticades per la direcció de l'empresa.

D'aquesta forma, la primera mostra d'oposició oberta dels treballadors de la Vall d'Uixó, en aquest cas pel descontent pels baixos salaris de 41 pessetes diàries, tant en l'empresa Segarra com en La Vallense, es produí el 7 de juny de 1959 quan un apagament de llum en una de les seccions de la fàbrica acabà amb l'aturada de tota la producció i de la majoria dels treballadors. Per la nit hi hagué batuda policial, vint treballadors van ser detinguts per les forces d'ordre públic, per cert procedents de València, on dotze d'ells hi van ser traslladats. Una vegada alliberats, els detinguts van poder tornar al treball amb normalitat, ja que l'empresa no hi presentà càrrecs, tot i que passà a imposar la generalització del treball a destall. La por a les represàlies i l'habilitat de la família Segarra amb les gratificacions desactivaren un moviment que no aconseguí l'augment de salaris, però sí marcar el punt de partida de l'organització activa de la protesta obrera.

A partir d'eixe moment començaren a articular-se els grups reduïts i progressivament més amplis que, de forma clandestina, tractaven de coordinar la lluita per la millora de les condicions de vida dels treballadors i que acabà amb el naixement de *Comissions Obreres*. Des de les primeres reunions lluny de les fàbriques —a la platja, en horts o en les muntanyes— a les assemblees celebrades en esglésies i cases particulars, fou un moviment popular progressiu que es consolidà en col·laboració amb la *Hermanidad Obrera de Acción Católica* HOAC. A partir de 1961 l'HOAC inclús qüestionà el domini de la família Segarra i l'explotació dels treballadors, plantejant el trencament de relacions amb l'Església.

En les eleccions sindicals de 1963 es presentaren varies candidatures. En l'empresa *La Vallense* van tindre èxit, tot i que va ser efímer perquè poc després feu

Este año una minoría de obreros tomó en serio las elecciones. El mayor paso que hemos dado los obreros ha sido el presentar candidaturas elegidas por nosotros mismos. Quien se extraña de que puntualicemos esto último es porque no conoce el ambiente característico de miedo que existe en Vall de Uxó; miedo un tanto justificado por las represalias que se han tomado: detenciones a horas intempestivas, palos, etc.

Este año tuvimos que desplazarnos a Castellón en busca de impresos para presentar candidaturas, ya que en la delegación local no se nos facilitaban. El día de la votación los obreros distribuimos papeletas con los nombres de los candidatos elegidos por ellos mismos para ayudar a votar a los hombres honrados. Aquí fue donde se cometió el mayor atropello. En vista de que los votos se los llevaban aquellos, hubo encargados que llegaron a romper las papeletas con los nombres de estos candidatos, entregando otras con los candidatos de la empresa.

Y se cometió la desfachatez de entregar a la mayoría de las chicas las papeletas ya rellenas con esos candidatos; las mujeres, por temor a represalias, soportaron este abuso, así no tenían más que ir a depositar las papeletas ya rellenas por los encargados.

Juventud Obrera Católica. Número 76, agosto de 1963, página 1. Citat en J. PICÓ, El Moviment Obrer al País Valencià sota el franquisme. València, 1977, pp. 107-108.

expedient de crisi i tots els treballadors van ser enviats a l'atur. A l'empresa Segarra, però, les votacions van ser manipulades. Tots els membres de la mesa electoral eren escollits per l'empresa, només podien estar presents en el recompte els treballadors que prèviament així ho havien sol·licitat, sempre a uns vuit metres de la mesa, i les paperetes eren cremades immediatament després del recompte. Finalment no s'aconseguí cap representant obrer autèntic, el que motivà la protesta.

Al llarg dels anys 1960 començaren a activar-se des de la clandestinitat altres plataformes reivindicatives i de lluita obrera com la *Unió Sindical Obrera* USO, la *Alianza sindical Obrera* ASO, el Partit Socialista Valencià i l'UGT, el Partit Comunista i inclús distints grups de caràcter anarquista, amb la CNT al capdavant, sempre sota l'ombra de la consolidació definitiva de Comissions Obreres. La solidaritat obrera començà a anar més enllà de l'àmbit local i inclús regional, com demostra els diners enviats pels treballadors de l'empresa Segarra per ajudar a la vaga basca de Bandas de d'Etxebarri en 1966. L'any 1968 la repressió policial aconseguí distints èxits en diversos colps contra el Moviment Obrer, que quedà escapat a nivell regional. A la Vall d'Uixó tots els grups anarquistes acabaren caient un darrere de l'altre.

LA REVINDICACIÓ I LA PROTESTA DE LA FÀBRICA AL CARRER 1969-1975

En 1969, el moviment obrer dirigit per Comissions Obreres, l'HOAC i el Partit Comunista, estigué en condicions d'organitzar la primera manifestació del 1r de Maig a la Vall d'Uixó des de l'inici de la dictadura, tot i que només hi participaren un centenar de persones i no tingué transcendència. Sembla que es va organitzar coincidint amb una cursa ciclista i consistí en donar una volta a la plaça del Caudillo, actual del Centre, quan aquesta havia

acabat. En novembre els treballadors van preparar un escrit per reclamar a l'empresa Segarra augmentar el seu poder adquisitiu, tot i que l'empresa no en va fer cas per no ser cursada la petició de forma legal. El 20 de desembre, els treballadors iniciaren una nova protesta que tenia com a objectiu el pagament d'una paga de Nadal que els devia l'empresa i un augment del 60% de la paga per productivitat. A les 12,30 hores

es produí a l'entrada de la fàbrica una manifestació de protesta d'unes 2.000 persones, homes i dones que van anar dissolent-se davant la immediata presència de la Guàrdia Civil. Els treballadors decidiren continuar la protesta amb una davallada de rendiment, a la que l'empresa finalment respongué amb un augment del 30% en el complement de productivitat.

El 3 de gener de 1970 una manifestació front a la eixida de la fàbrica Segarra amb l'objectiu de reivindicar la revisió dels premis de productivitat finalitzà pacíficament. Un parell de mesos després, el 16 de març, l'empresa La Vallense imposà a un treballador una sanció de tres dies, contestada amb una aturada parcial de la resta de treballadors. El dia 17 de març per la vesprada es restablí la normalitat laboral, però a l'eixida del treball es van concentrar treballadors i treballadores en la porta de la fàbrica. Van coincidir amb l'eixida dels treballadors de Segarra fins arribar a unes 600 persones. La concentració fou dissolta ràpidament i amb violència per la Guàrdia Civil. Poc després, tal i com comprovarem, un mínim de 500 persones es reuniren el 1r de maig amb les mateixes reivindicacions que l'any anterior, protagonitzant una manifestació que va ser contestada, de nou, amb violència per la Guàrdia Civil. Va acabar amb la detenció de 8 persones que van ser empresonades i un munt de persones multades, el que desencadenà una acció solidària entre els treballadors sense precedents, amb el que s'evidenciava el desenvolupament de la seua capacitat de resposta.

En febrer de 1971 es celebrà una assemblea a la parròquia Sant Josep Obrer, amb l'assistència d'un miler de dones, en la que es denuncià l'extensió del treball a domicili per a l'empresa Segarra, calculat en unes 2.000 dones, sense cap tipus de cobertura legal. Es decidí boicotejar aquest tipus de treball i convocar una manifestació que no es va produir per la presència de la Guàrdia Civil, tot i que finalment alguns grups de dones es van concentrar per mostrar als guàrdies civils les seues nòmines. Aquest moviment estigué en la base del desenvolupament del Moviment Democràtic de Dones (MDM).

En 1973, l'HOAC ja s'havia integrat en Comissions Obreres i s'incrementava la capacitat de mobilització. Amb motiu de la negociació del conveni col·lectiu, els treballadors de Segarra presentaren una plataforma reivindicativa que fou rebutjada per l'empresa, el que provocà actes de protesta com passejades col·lectives a l'acabar la jornada laboral, assemblees en esglésies i un atur de tres dies acompanyat de la negativa a acceptar el treball a destall. La direcció de l'empresa respongué amb amenaces, la introducció d'un notari que alçara acta de qui no treballara i l'acomiadament efectiu de 22 treballadors, 19 dels quals van poder tornar després de guanyar el corresponent juí, els altres tres no ho van fer per motius polítics.

Malgrat les dificultats i entrebancs de tot tipus per part de l'empresa Segarra, en les eleccions sindicals de 1975 es produí el triomf de les candidatures democràtiques, amb un programa que incloïa reivindicacions tant econòmiques com de drets socials i polítics democràtics.

EL PRIMER DE MAIG DE 1970. LA CONVOCATÒRIA

El 1r de Maig de 1970 aparegué al periòdic *Mediterráneo* la notícia de la concessió a Ernesto Segarra Bonig de la Medalla al Treball, amb categoria de plata, una distinció del règim franquista que continuava premiant la família Segarra i ofería una imatge positiva al seu projecte paternalista.

Tanmateix, aquell any les distintes forces del Moviment Obrer a la Vall d'Uixó estigueren en condicions d'organitzar una manifestació multitudinària per celebrar

el 1r de Maig. L'escassa repercussió de la celebració de l'any anterior no fou més que un punt de partida. Des de dies abans les forces d'ordre públic i el Govern Civil estaven preparats per donar una resposta. De fet, ja tenien constància de la convocatòria de manifestacions front als locals sindicals no només a la Vall d'Uixó, sinó també a altres localitats com Vila-Real, Borriana, Moncofa, Nules, Almenara i Alfordiguilla, gràcies a la confiscació d'un munt de variades fulles clandestines escrites a mà o realitzades amb màquines multcopistes. *Viva el 1 de Mayo, Viva la Libertad, Viva el Comunismo, Abajo el Gobierno Matesa, Comunismo Sí Matesa No...* deien les fulles del PCE.

¡Pueblo de Vall de Uxó, se aproxima el día 1º de mayo!

¿Sabéis lo que representa este día memorable para la clase obrera? Es un símbolo de lucha, de solidaridad y de unidad. Es una fecha universal e histórica en los anales del movimiento obrero. En esa jornada los obreros reivindican sus derechos fundamentales para salvaguardar la dignidad y respeto a la persona humana y acabar con todo tipo de desigualdades sociales.

Así es, compañeros, que esta fecha de tanta significación y trascendencia en su contenido, debemos de celebrarla con todo el esplendor correspondiente. Que ese día esté habitado de un espíritu de promoción obrera.

Tenemos que tener presente que aquí en Vall de Uxó existen muchos problemas que solucionar y reivindicaciones que abordar y son todas de nuestra incumbencia, ya que están haciendo impacto en los hogares obreros.

No podemos permitir que la balanza se incline siempre del lado del poderoso económicamente. Porque nosotros los trabajadores somos la fuerza que mueve todo el engranaje de la producción, con la cual se crean riqueza y bienestar. ¿Entonces por qué a la hora del reparto de las misma no hay una distribución más equitativa para los trabajadores con arreglo a las necesidades de la vida y la época en que vivimos?

Hay patronos y empresarios que se están queriendo justificar con lamentaciones paternalistas de que hay paro y crisis en la fábrica. ¿Y quién no cree que los obreros sabemos lo que eso representa, que somos los primeros en sufrir las consecuencias, disminuyendo nuestros salarios? ¿Acaso se han enterado esos empresarios que día tras día han ido amasando millones con nuestro sudor y trabajo? ¿Y a los trabajadores qué nos queda? Nada somos y nada tenemos. Igualmente estamos soportando la falta de puestos de trabajos seguros y honrosos para los jóvenes. Situación que en lugar de seguir abriendo nuevas perspectivas de empleo, es más seguro para ellos conservar los intereses creados, que se realicen ciertos trabajos fuera de las empresas o incluso de la ciudad. ¿O es que creen que los trabajadores estamos condenados bíblicamente a recoger las migajas? Pues no. Quien así piense está muy equivocado, porque somos la fuerza más numérica y dinámica de la sociedad y, por ley natural, estamos llamados a transformar la vida y tener un puesto de trabajo digno y humano dentro de ella.

Obreros, jóvenes de ambos sexos, celebremos el 1º de mayo con una gran concentración pacífica. Demostrando así que nosotros los trabajadores no queremos atentar contra nadie. Solo deseamos el libre ejercicio de nuestros derechos sin discriminaciones que acentúen las diferencias de clase.

¡Viva el 1º de Mayo!

¡Obreros, campesinos, estudiantes, intelectuales!
¡Camaradas, hermanos, amigos!

¡Hagamos del 1º de mayo una gran jornada de lucha por España, por la libertad, contra la miseria y la opresión!

¡Que ningún trabajador acuda a su trabajo y haga acto de presencia a partir de las diez de la mañana frente a nuestros sindicatos, en este memorable 1º de mayo!

¡Por ello, debemos hacer más tenso y elevado que nunca el espíritu de lucha, la voluntad combativa de los trabajadores –hombres y mujeres– de la ... [ilegible] del pueblo entero!

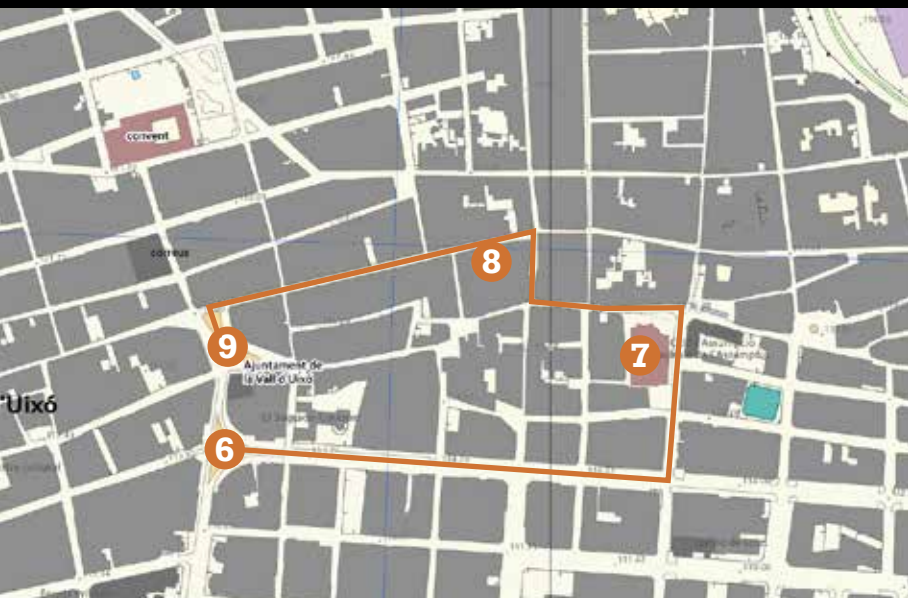
¡En esta jornada, que glorifica el espíritu de internacionalismo, mostramos también nuestra solidaridad con todos los pueblos oprimidos, por la supresión de las bases norteamericanas sobre nuestro territorio y su ocupación por las fuerzas del Ejército español!

Abril de 1970

C. P. del partido comunista

RECORREGUT DE LA MANIFESTACIÓ

Itinerari de la manifestació del 1r de Maig de 1970 en la Vall d'Uixó.

Fuente: Institut Cartogràfic Valencià GVA

6 Plaça de la Pau / 7 Església de l'Assumpció / 8 Carrer García Esbrí / 9 Ajuntament

6 Seu del sindicat vertical, la CNS

Actual seu de la UGT de la Vall d'Uixó

Plaça de la Pau

Plaça de los Mártires en el franquisme

Cap a les 10 hores del 1r de Maig, un centenar de persones ja s'havien concentrat a uns cent metres del local sindical de la Vall d'Uixó i en les voreres de l'avinguda Sagrat Cor de Jesús. Entre aquestes persones, en paraules de l'informe de la Guàrdia Civil, ja es trobaven "coneguts pertorbadors de l'ordre social i laboral", el que demostra un seguiment exhaustiu de la situació. Abans de les 11 hores, amb més de 200 persones concentrades i a una senyal de Vicente Zaragoza Michavila, un dels líders locals del Partit Comunista, començà la marxa per la citada avinguda, direcció Castelló, sense envair la calçada, només per les voreres, doblant pel carrer Ramón y Cajal, direcció cap a la plaça de l'església de l'Assumpció.

7 Església de l'Assumpció de la Vall d'Uixó

Plaça Nostra Senyora de l'Assumpció

La manifestació es detingué un minut davant l'església i al crit de ¡Viva el 1º de Mayo! tothom cridà ¡Viva! A partir d'aquest moment la calçada quedà envaïda i els participants es dirigiren cap a la plaça de l'Ajuntament, en aquell moment plaça del Caudillo, pels carrers Benazahat, Eleuterio Pérez y García Esbrí.

8 Edifici del carrer García Esbri 64

Carrer Esbri

En els informes de la Guàrdia Civil posteriors a la manifestació es destacà el fet que aquesta, al passar pel carrer García Esbri s'aturà a l'altura del número 64 per saludar una antiga pintada amb les paraules "... MAYO ... QUE HAYAN MENOS RICOS PARA QUE HAYAN MENOS POBRES", un autèntic "monumento rojo", en les seues paraules, entre les que paga la pena destacar les següents:

Ante esta escritura como si se tratase de un monolito, ídolo o Efigie, la masa de los manifestantes del día primero de Mayo del año en curso y en especial de determinados elementos de la misma, hicieron en diferentes formas actos de deferencia y atención, bien inclinando la cabeza, bien parándose y mirando con respeto unos y otros con sonrisas, otros levantando un poco su mano derecha en dirección a dicha pared como si rendieran un acto de "Pleitesía" a lo que pudo representar dicha escritura, que según alteraciones e informes parece ser se trata de que esto fue escrito por el año mil novecientos treinta y seis o treinta y siete, en cuya época esta Ciudad estaba dominada por el Gobierno de la República.

9 Ajuntament

Plaça del Centre (del Caudillo en el franquisme)

A partir d'aquest moment les versions difereixen. Segons l'informe de la Guàrdia Civil a l'arribar a la plaça del Caudillo els manifestants van ser advertits per tres vegades consecutives que havien de dissoldre's, però no en van fer cas. Com que la reunió havia assolit un caràcter tumultuós, ja que ja hi havia unes 500 persones precedides per joves vestits amb camisses roges, i començaren els crits i les acusacions contra la Guàrdia Civil amb qualificatius com criminals, bandits, assassins o canalles, entre d'altres, es decidí acabar amb ella per la força, amb un resultat oficial d'un ferit lleu i 8 detinguts.

En la versió dels testimonis dels participants la manifestació va ser reivindicativa i totalment pacífica. La crispació i els crits arribaren quan, de sobte, tot just al costat

d'un quiosc, el caporal de la Guàrdia Civil colpejà amb la culata de la seua arma a José Vilar Sánchez, un dels joves que anaven al principi amb camisa roja, llançant-lo a terra i produint-li una cridanera ferida que li va despenjar l'orella i va necessitar quatre punts de sutura abans d'acabar sent detingut. Va ser el punt de partida dels avalots i enfrontaments que acabaren amb les detencions i la dissolució de la manifestació. Es produïren episodis de forta tensió dels agents amb els homes i les dones que tractaven de fer costat als manifestants i d'impedir les detencions.

Cal dir que la Guàrdia Civil de la Vall d'Uixó, amb qui hi havia una relació de coneixement i respecte mutu, va ser reforçada per altres brigades i sembla que aquestes persones forasteres van ser les que van protagonitzar els episodis més intransigents i violents. Tot indica que els primers van intentar suavitzar d'alguna manera la violència fora de lloc dels forasters, parlant i negociant xicotetes accions amb els manifestants. En aquest sentit, es produïren alguns episodis violents quan guàrdies civils vestits de paisà intentaren reduir i detenir algunes persones.

DETENCIONS I INTERROGATORIS

La majoria dels detinguts era gent assenyalada, dirigents de l'HOAC local, comunistes ben coneguts i algun socialista. Vicent Zaragoza Michavila acabà detingut quan de forma prudent ja havia abandonat la concentració. Tots van ser esposats per parelles i muntats en furgons policials que els van traslladar al caserna de la Guàrdia Civil, on poc després van ser interrogats. Els detinguts eren quatre operaris de fàbrica, un electricista, un ambulant, un jornalero i un llaurador, el major amb 52 anys i el menor amb 19 anys. Els interrogatoris, que indagaren sobre l'origen de la propaganda i la participació en els fets i en les manifestacions obreres anteriors, van ser individuals.

Començaren a les sis de la vesprada del mateix 1 de maig i acabaren més enllà de les tres hores del dia següent. Una vegada interrogats, els huit detinguts van ser escorcollats i traslladats d'urgència a la Presó Provincial de Castelló, on van ingressar a les quatre hores i vint minuts de la nit. El cas va quedar en mans del Jutjat d'Instrucció del Partit Judicial de Nules i ben prompte començaren les diligències.

A més dels primers huit detinguts el dia dels fets, la Guàrdia Civil prengué declaració a cinc persones més, a les que s'interrogà els dies 3, 5 i 7 de maig. Així, s'obtingueren noves informacions, com que les fulles de propaganda tenien una àmplia distribució entre els treballadors de l'empresa Segarra o que unes setmanes abans s'havien celebrat diverses reunions per debatre la situació dels treballadors en l'església de l'Assumpció, emparades pel seu capellà, Julio Silvestre Fornals. Dels cinc, un home i una dona es consideraren dels principals inductors de la manifestació. Almenys tres d'ells acabaren a la Presó Comarcal de Nules, on ingressaren a les onze de la nit del 3 de maig. Els següents dies les inculpacions es multiplicaren.

Vicent Zaragoza Michavila (1908-2005)

Intervenció de Vicent Zaragoza des de la galeria de l'edifici dels Menjadors de Segarra. Imatge facilitada per Vicent Zaragoza Meseguer.

Nascut a Barcelona en una família emigrant de la Vall d'Uixó, va viure a França fins el començament de la Guerra Civil, quan s'enrolà voluntari a l'Exèrcit Popular de la República. Fou empresonat pel franquisme i quan va aconseguir eixir de la presó contribuï a la reconstrucció del Partit Comunista d'Espanya i als anys 1960 de les Comissions Obreres. Líder del moviment obrer a la Vall d'Uixó, acollí en sa casa reunions on es debatien qüestions socials i participà en tots els actes reivindicatius i de protesta per millorar la vida dels treballadors, motiu pel qual tornà a passar per presó en 1971.

Amb l'arribada de la democràcia es convertí en el segon alcalde democràtic de la Vall d'Uixó, després de la dimissió de l'anterior, el també comunista Pedro Navarro Lereu. Pròxim al Secretari General Santiago Carrillo, formà part del Comitè Central del PCE i fou alcalde de la Vall d'Uixó de 1979 a 1991. A causa de les divisions internes en el citat partit, l'abandonà en 1985 i es presentà a les eleccions pel Partit dels Treballadors d'Espanya-Unitat Comunista. En 1991 abandonà la política activa i l'activitat pública.

EL SUPORT DELS RECTORS OBRERISTES

El 4 de maig es prengué declaració a Julio Silvestre Fornals. Aquest capellà, de 34 anys, admeté haver organitzat, amb autorització del bisbe, reunions públiques en els locals de la parròquia els dies 28, 29 i 30 d'abril, amb l'assistència d'unes 40 persones, quasi tots pertanyents a l'HOAC, on es va manifestar contrari a la manifestació del 1r de maig que es rumorejava que s'anava a produir. Reconeugué que des de feia temps organitzava reunions per tractar temes laborals, en la línia de defensa dels humils dins de la doctrina de l'Església. Aquest capellà va ser sotmès a una estreta vigilància, com demostra l'informe de la Guàrdia Civil que destacà algunes frases que pronuncià en les seues homilies del 3 de maig:

¿Qué clase de cristianos somos que, porque un grupo de hombres haya salido a la calle, se les haya recibido a palos y además los hayan encerrado en la cárcel? En cuanto que salen otras manifestaciones que se las recibe con luces y música.

A mí no me importa decirlo aquí, porque sois mis hermanos y compañeros y tampoco me importa acompañarlos en la misma cárcel.

No hay amor en el mundo, en América la producción industrial es la bélica, las bombas están cayendo constantemente en Vietnam matando hombres.

No hay amor en el mundo, porque las cárceles están llenas de hombres. En Vall de Uxó, sin ir más lejos ha habido palos y han llevado más hombres a la cárcel.

El sacerdot Julio Silvestre declarà davant del jutge en Nules el 9 de maig i hagué de justificar les idees de les seues homilies. El 21 de maig el Jutge sol·licità al bisbe de Sogorb, Josep Pont i Gol, autorització per a processar a Silvestre, sol·licitud que va ser denegada al considerar el bisbe que es tractava d'una acció realitzada com a capellà, en l'església i a peu d'altar, el que es considerava que entrava en la jurisdicció eclesiàstica.

UNITAT I SOLIDARITAT OBRERA

Les indagacions de la Guàrdia Civil s'ampliaren amb la declaració davant del jutge dels empresonats a Castelló el dia 5 de maig. De tots els processats es va fer una indagació dels seus antecedents individuals i familiars i sobre la seua afecció o desafecció al règim. Els dies 10 i 11 de maig la Guàrdia Civil de la Vall d'Uixó remeté al jutge dos nous llistats amb els noms de 23 participants en la manifestació, amb les seues dades personals i domicili. El 16 de maig s'afegí un altre inculpat. Molts participants en la manifestació acabaren sent multats i hagueren de fer efectiva la sanció. Als pocs dies del trasllat i tancament a la presó provincial, la família Segarra va oferir per mitjà dels seus advocats al seu empleat i líder comunista Vicent Zaragoza la possibilitat d'eixir en llibertat, però aquest es va negar per dignitat i solidaritat amb els altres.

Les mostres de solidaritat dels treballadors no trigaren a manifestar-se. El dia 20 de maig fou requisada en la tenda de l'empresa Segarra en València una sèrie de fulls de protesta i crida a la solidaritat. A més, hi ha constància que aparegueren a la Facultat de Ciències Econòmiques i Politècnica de la Universitat de València una sèrie de rètols que anunciava la celebració d'un festival el dia 3 de juny amb l'objectiu de recaptar fons per a pagar la fiança de més de 300.000 pessetes dels obrers multats i detinguts a la Vall d'Uixó l'1 de maig. Per una altra part, un informe de la Guàrdia Civil determina que en una conversa privada el subdirector del Sanatori Antituberculós de La Magdalena de Castelló, amb connexió a l'HOAC i sospitós de nacionalisme, havia comentat que les fiances dels treballadors de la Vall d'Uixó els havia costat 100.000 pessetes. I és que s'havia iniciat un procés d'investigació exhaustiva per determinar l'origen dels diners que cobriren la fiança.

A l'empresa Segarra la solidaritat fou enorme i ben prompte s'ompliren les caixes que es col·locaren un dissabte, dia de paga setmanal, a l'eixida de la fàbrica, un procediment que ja s'havia practicat almenys en 1958. Inclús el mateix Bisbe Josep Pont i Gol va donar una important aportació. Amb tot plegat es van poder pagar les multes i traure als inculpats de la presó, que van ser rebuts a la Vall d'Uixó amb mostres d'alegria i satisfacció.

EL PROCÉS PEL TRIBUNAL D'ORDRE PÚBLIC

Des del primer dia després dels esdeveniments, els treballadors de la Vall d'Uixó busquen ajuda legal. Contactaren amb els advocats laboralistes de Castelló Vicente Tirado Jiménez, Francisco José Sanahuja Sanchis i Antonio Esteban Estevan, que ja havien defensat els treballadors de *La Vallense* i acceptaren la defensa dels inculpats. Els dos primers i Alberto García Esteve, acompanyats per quatre companys dels detinguts, es van atrevir a fer efectiu el pagament de les fiances. Per aquest motiu, tots van ser investigats per les forces d'ordre públic.

El TOP confirmà el 21 de maig la llibertat condicionada, una vegada pagades les fiances. El 30 de juny de 1970 se'ls cità a la Vall d'Uixó per notificar el processament i aquests informaren de la designació del seu equip d'avocats defensors. Per assistir al juí en el Tribunal d'Ordre Públic de Madrid tots els inculpats es traslladaren junts en un microbús, acompanyats per moltes persones. Els advocats actuaren en equip, demanaren el testimoni dels guàrdies civils que utilitzaren la violència, per fer-los incórrer en contradiccions i demostrar els maltractaments, i tractaren d'aconseguir l'absolució al·ludint la manca de demostració efectiva de les proves i la condició humil dels inculpats, tot i que acabà sent desestimada. De fet, una defensa amb garanties era impossible en un sistema i un ambient hostil en el que es solia aprovar sense miraments les propostes fiscals. En paraules de l'avocat Vicente Tirado, es tractava d'una presa de pèl judicial.

Julio Silvestre Fornals (1935-2016)

Vinculat a la *Juventud Obrera Cristiana* –JOC–, de la que fou Consiliari diocesà, exercí al principi de la seua carrera com a sacerdot en Onda i la Vall d'Uixó, caracteritzant-se per la seua preocupació per la situació dels joves i dels treballadors, el que li dugué a aprofundir en Sociologia i Psicologia. Aquest posicionament el dugué a estar fixat per la policia i a ser denunciat

vàries vegades a partir de 1967. Posteriorment es dedicà a l'estudi i difusió de la Bíblia al seu Castelló natal. Pel seu compromís social es pot considerar un capellà del poble i un rebel amb causa. Contenen els seus pròxims que beneïa la taula amb aquestes paraules: *pa pels que tinguen fam i fam pels que tinguen pa*.

Fuente: <https://josegargallo.blogspot.com/2018/05/el-rebost-de-la-vall-programa-730.html>

Finalment, el 31 de maig de 1971 es produí la sentència definitiva, que confirmà la pena de 4 mesos d'arrest major per a set dels inculpatos i una absolució, sentència que fou recorreguda sense resultats a principis de juliol i es declarà ferma el 14 de març de 1972.

La celebració del 1r de Maig de 1970 a la Vall d'Uixó no només demostra el caràcter repressiu de la dictadura franquista, en connivència amb els dirigents de l'empresa Segarra, sinó el desenvolupament de la consciència de classe i la capacitat de resposta dels treballadors, els quals reivindicaven mesures justes i necessàries, demostraren una solidaritat infrangible i excepcional i als que cal recordar per la seua contribució a la llibertat i la democràcia.

Documentació d'arxiu

Arxiu Històric Sindical "José Luis Borbolla" CCOO PV. Fons Alberto García Esteve (Expedients de repressió política. Cessió en comodato). Expedient 35: Sumari 455/1970 del TOP per manifestació el Primer de Maig de 1970 a la Vall d'Uixó.

Arxiu Històric Provincial de Castelló. Caixa 9679.

Bibliografia

DD.AA., *L'arxiu i els treballadors de l'empresa Segarra*. La Vall d'Uixó, 2008.

C. FUERTES, J.A. GÓMEZ, *El Tribunal de Orden Público en el País Valenciano. Testimonios de la represión política y el antifranquismo*. València, 2011.

F. PEÑA, *Història de l'empresa Segarra. Paternalisme industrial i franquisme a la Vall d'Uixó (1939-1952)*. Castelló, 1998.

J. PICÓ, *El Moviment Obrer al País Valencià sota el franquisme*. València, 1977.

R. VIRUELA, "La indústria de alpagatas en la Vall d'Uixó", en CUADERNOS DE GEOGRAFÍA. València, 1980.

Audiovisual

"Inauguració de la colònia Segarra pel ministre de Treball José Antonio Girón, novembre de 1945", <https://www.rtve.es/filmoteca/no-do/not-151/1466999/> Noticiari del 26 de noviembre de 1945. La part referida a Segarra va del minut 4'47" al 6'45". Primer mostra la Colònia, després l'allocució de Girón als treballadors congregats al pati de l'edifici del menjador, més la visita de la comitiva oficial a la Clínica i al Dipòsit d'aigua de l'empresa Segarra.

Agradecimientos:

RUTA DEL 1r DE MAIG DE 1970 A LA VALL D'UIXÓ

Juan Claramunt Martorell (Arxiu Històric Provincial de Castelló)

Juan P. Galiana Chacón (Arxiu Municipal de la Vall d'Uixó)

Rafael Viruela Martínez

Vicent Zaragoza Mesequer

RUTA DEL PORT DE SAGUNT

Sonia Garcés Romero (Fundació CV de Patrimoni Industrial

i Memòria Obrera del Port de Sagunt)

RUTA DE LA HUELGA DE COINTEX EN BUÑOL 1976

Vicente Criado Garcés

María Dolores Hernández Carrascosa

Vicenta Hernández Estellés

Leonor Miralles García

RUTA DEL 1º DE MAYO DE 1967 EN VALENCIA

Josep Delgado de Molina Martínez

Robert Sánchez Miralles

Joan Sifre Martínez

RUTA DE ASTILLEROS MALVARROSA 1974

Carme Alagarda Pardo

Elena Borbolla Maiques

Pau Díaz Boils

Juan Ortega Albors

Manuel Querol Vivas

Elisa Sanchis Pérez

Rafael Soler Monrabal

Olga Vacas Arlandis

Dionisio Vacas Cosmo

RUTA DE LES VAGUES DEL TÈXIL ALCOIÀ 1974-76

Ricardo Canalejas Romá

Pilar Esteve Nicolás

Paco Grau

Carme Linares i Montava

Paco Molina Balaguer

Josep Lluís Santonja Cardona (Arxiu Municipal d'Alcoi)

Miguel Sarasa

Josep Ma Segura Marti

Lluís Torró i Gil

Francesc Valor Sanjuán

Álvaro Verdú Candela

RUTA DEL MOVIMIENTO ASAMBLEARIO DEL CALZADO 1977

Gaspar Agulló Sánchez

Martín Carpena Palao

Juan García Martínez

Manuel de Juan Navarro

Francisco Martínez Navarro

Juan Bautista Pérez Verdú

Juan Vázquez Palacios

1

**LA VALL D'UIXÓ: LA MANIFESTACIÓ
DEL 1r DE MAIG DE 1970**

Fernando Peña Rambla

2

PUERTO DE SAGUNTO (1939/1982)

Sonia Garcés Romero, Buenaventura Navarro Herráiz

3

BUÑOL: LA HUELGA DE COINTEX

Vicenta Verdugo Martí, Alberto Gómez Roda

4

**VALENCIA: LA MANIFESTACIÓN
DEL PRIMERO DE MAYO DE 1967**

Alberto Gómez Roda

5

ASTILLEROS / MALVARROSA

José Durbán Aparisi

6

**LES VAGUES GENERALS DEL TÈXTIL
D'ALCOI A FINALS DE LA DICTADURA
FRANQUISTA (1974-1976)**

Pedro Juan Parra Verdú

7

**EL MOVIMIENTO ASAMBLEARIO
EN LAS COMARCAS DEL VINALOPÓ**

Francisco Moreno Sáez, Miguel Ors Montenegro,
Carlos Salinas Salinas, José Ramón Valero Escandell

EDITA

PATROCINA

**GENERALITAT
VALENCIANA**
Conselleria de Participació,
Transparència, Cooperació
i Qualitat Democràtica

COLABORA

Fundació de la Comunitat Valenciana
de Patrimoni Industrial i Memòria
Obrera de Port de Sagunt